

PORTRET POLSKI W ZBIORACH WILANOWSKICH

Rok 1877 miał decydujące znaczenie dla historyków wilanowskiej galerii portretów. Oto niemal równocześnie z ukazaniem się drukowanego "Albumu", jaki opracowali wspólnie Hipolit Skimborowicz i Wojciech Gerson^{1/}, zakończyła swój własnoręcznie spisany "Inwentarz" Aleksandra Potocka, ówczesna właścicielka Wilanowa^{2/}. Album Skimborowicza i Gersona zawierał opisy oraz dane biograficzne dotyczące portretów, przedstawione przez autorów w kolejności omawianych przez nich wnętrz, natomiast Inwentarz Potockiej był w istocie pierwszym spisem tych portretów, w zupełności odpowiadającym dzisiejszym wymaganiom katalogu zbiorów. Dokładne w większości opisy w nim zawarte, określenie wielkości portretów oraz – w wielu wypadkach – ich autorstwa, a także wyczerpujące informacje biograficzne i proveniencyjne, ułatwiały w dużej mierze nie tylko identyfikowanie osób portretowanych, ale również – co najważniejsze – określanie całych ciągów rodowodowych kolejnych właścicieli Wilanowa.

Brak jest obecnie osiemnastowiecznych materiałów źród-

1/ H. S k i m b o r o w i c z, W. G e r s o n, Willanów. Album widoków i pamiątek, Warszawa 1877.

2/ Inwentarz obrazów w pałacu willanowskim, 1877. Archiwum Główne Akt Dawnych /AGAD/, AGWil., Zarząd Muz.w Wil. 179 /ODN Wil. M.Żr.169/.

lowych, jakie zaginęły podczas ostatniej wojny, co utrudnia, albo wręcz niekiedy uniemożliwia poznanie zasobu galerii w początkowym okresie jej tworzenia. Z pewnością niejedyn problem rozstrzygnęłyby nieistniejące dziś dokumenty, jak inwentarz z 1743 r., lub pęchodzący z 1799 r. spis dokonany w związku z przejęciem Wilanowa przez Stanisława Kostkę Potockiego^{3/}. Mało także użyteczny jest, niestety, najpełniejszy w pierwszej połowie XIX w. spis obrazów wilanowskich, sporządzony przez Antoniego Blanka w 1834 r.^{4/}, gdy właścicielem pałacu był Aleksander Potocki i gdy ilość portretów wynosiła już 320, stanowiąc połowę całości malarских zbiorów. Lakoniczne i mało precyzyjne informacje, jak choćby ta, którą czytamy przy końcu spisu, a dotycząca "7 128 portretów, w mniejszej części rodzinnych, a w większej osób znakomitych z czasów dawnych i obecnych" uniemożliwiają zidentyfikowanie nabytków, jakie w tym czasie wzbogaciły dotychczasowy zbiór Kostki Potockiego.

Niepowetowaną stratę natomiast stanowi zaginiona w zagadkowych okolicznościach praca o historii wilanowskiego zbioru malarstwa, jaką w 1943 r. ukończył Jan Morawiński, a na którą powoływano się jeszcze przed dwudziestu laty^{5/}.

W tej sytuacji kilka wydawnictw, jakie pojawiły się w mniej więcej sto lat po ważnym dla historyków galerii

3/ Pierwszy inwentarz z okresu Czartoryskich zaginiony podczas ostatniej wojny; drugi - por. notaty J. Morawińskiego /ODN Wil.M.Żr.152/.

4/ A. B l a n k, Spis obrazów znajdujących się w Galerii i Pokojach Pałacu Willanowskiego. Warszawa 1834.

5/ J. M o r a w i ń s k i, Galeria Wilanowska. Historia zbioru. Wilanów 1943, maszynopis. Opracowanie niniejsze cytowali: Z. R e w s k i, Zagadnienia sztuki w działalności Hugona Kołłątaja, Wrocław 1953, przypis 6; J. B i a ło s t o c k i, M. W a l i c k i, Malarstwo europejskie w zbiorach polskich 1300-1800, Wrocław 1958, s. 512, poz.198, i s.558, poz.396.

roku 1877, odgrywa dużą rolę w próbach ukazania szerszym kręgom tego rodowego zbioru dawnej polskiej arystokracji, jakim bez wątpienia jest dzisiejszy zespół 334 polskich portretów, stanowiących jedną trzecią całości kolekcji malarstwa wilanowskiego pałacu.

Chronologiczny prymat należy się opracowanemu w 1967 r. Katalogowi osobistości polskich, w którym znalazło się ok. 70 portretów z omawianego zbioru^{6/}, po nim pojawiła się pierwsza, oparta na wstępnych badaniach archiwalnych próba rekonstrukcji kolekcji w początkowym okresie jej tworzenia, t.j. wydany w 1975 r. Katalog galerii malarstwa Stanisława Kostki Potockiego^{7/}.

Nieco później, znacznie szerzej omówiły wilanowski zbiór malarstwa następujące publikacje: wydana w 1976 r. książka Bożenry Majewskiej-Maszkowskiej, związana z badaniami nad mecenatem artystycznym Izabeli z Czartoryskich Lubomirskiej^{8/} oraz książka Wojciecha Fijałkowskiego: Wnętrza pałacu w Wilanowie, z 1977 r. i tegoż autora wstęp do Portretów polskich w galerii wilanowskiej z 1978 r.^{9/}. Pisane głównie pod kątem widzenia artystycznego wyposażenia wnętrz pałacowych oraz stopniowego powiększania się kolekcji zdobiących je obrazów, prace te ukazują też znaczenie poszczególnych dzieł malarskich i ich autorów dla formowa-

6/ Portrety osobistości polskich, znajdujące się w pokojach i w galerii pałacu wilanowskiego. Katalog MNW, Warszawa 1967.

7/ I. V o i s é, T. G ł o w a c k a - P o c h e ć, Galeria malarstwa Stanisława Kostki Potockiego w Wilanowie. Katalog MNW, Warszawa 1974.

8/ B. M a j e w s k a - M a s z k o w s k a, Mecenat artystyczny Izabelli z Czartoryskich Lubomirskiej, 1736-1816. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.

9/ W. F i j a ł k o w s k i, Wnętrza pałacu w Wilanowie, Warszawa 1977; t e n ż e i I. V o i s é, Portrety polskie w galerii wilanowskiej, Warszawa 1978.

nia się całokształtu obecnego charakteru całej kolekcji.

Jak już była mowa, jest ona w pierwszym rzędzie zbiorem wizerunków o charakterze arystokratycznym, który pozwala odtworzyć całe ciągi rodowodowe kolejnych właścicieli Wilanowa. Z jednej strony utrudnia to badania, z drugiej jednak umożliwia ukazanie zmienności zainteresowań oraz smaku artystycznego kolejnych właścicieli, a więc: Sieniawskich, Czartoryskich, Lubomirskich, Potockich i Branicznych. Nie ulega dziś wątpliwości, że stan i charakter wyposażenia wnętrz pałacowych zmieniał się nie tylko w toku przekazywania go w nowe ręce, ale że modyfikowały je również zainteresowania kolejnych przedstawicieli tego samego rodu. Zwrócił już na to uwagę Wojciech Gerson, który w znanym już nam, a liczącym z górą 100 lat Albumie wilanowskim, pisał: "Ze spisu obrazów, które się w czasie formowania inwentarza [1743 r.] w tych galeriach znajdowały, niewielką już liczbę w dzisiejszym zbiorze znajdujemy, co przypisać należy kilkakrotnemu przechodzeniu Wilanowa z rąk do rąk [...] i, że rodziny magnackie przenosiły niemałą liczbę tak dzieł sztuki, jak i pamiątek, do innych swoich pałaców"; dalej pisał on, że stan ówczesny "zawdzięczamy skrzętnemu staraniu i nakładowi dzisiejszych dziedziców, którzy starali się, o ile to było możliwe, to co się tu dawniej znajdowało, na swe właściwe miejsce przywrócić". Na koniec Gerson tak pisał, ukazując zmiany dokonane już podczas wladania pałacem przez Potockich: "pierwsze dwie części, dawna mała galeria i dwie za nią większe, założone [były] przez Stanisława Kostkę Potockiego, ostatnia zaś, tak zwana "braccio nuovo" czyli nowe skrzydło, staraniem hrabiego Augusta i hrabiny Aleksandry z Potockich"^{10/}.

Zmieniał się więc zestaw obrazów tworzących galerię, ale nie zmieniał się jej charakter: była przede wszystkim galerią rodową, t.j. zespołem dzieł sztuki, ukazującym

^{10/} H. Skimborowicz, W. Gerson, o.c. s.30.

Uwaga: podkreślone imiona osób,
których portrety znajdują
się w zb. wilanowskich

P O T O C K I

Stanisław "Rewera" + 1667
hetman w.kor.
x Anna Mohylanka + ok.1665

Andrzej + 1692, kaszt.krak.
x Anna Rysińska

Feliks Kazimierz + 1703, hetman w.kor.
x Krzyszyna Lubomirska + 1699, siostra
St.Herakliusza Lubomirskiego

Stanisław + 1683
st.halicki

Józef + 1751
hetman w.kor.
x Wiktoria
Leszczyńska

Michał + 1750
woj.wołyński

Marianna
x St.Jaśło-
nowski
x A.Tarło

Józef + 1723
star.bełski

Stanisław + 1732
st.hrubieszowski

Jerzy + 1747
st.gnabowiecki i tłumacki

Stanisław + 1760
woj.smoleński
x Marianna Łuszczówna
x Helena Żamoyska

Franciszek
Salezy + 1772
krajczy kor.

Eustachy + 1768
pułk.w.kor.
x Marianna
Kątska + 1768

Katarzyna + 1801
x St.Kossakowski

Marian + 1768
kaszt.lubacz.

Pelagia
x Józef
Potocki

Józef + 1802, kraj.kor.
x Anna Teresa Ossolińska

Stanisław Szczęsny
+ 1805, marsz.konf.
targowickiej
x Józefa Mniszech

Kajetan + 1803
x Anna Cetner
Cecylia Urszula
x H.Sanguszek

Ignacy + 1809
Marsz.Rady
Nieustającej
x Izabela
Lubomirska
+ 1783

Jerzy M.
+ po 1792
star.tłumacki
x Barbara
Brzostowska
x Tekla
Jabłonowska

St.Kostka
+ 1821
Min.Oświaty
x Aleksandra
Lubomirska
+ 1836

Stanisław Piotr
st.szczerski
x Krzyszyna

Dominik st.sokol.

x Zofia Czelicze

Wiktoria

Ludwika
x J.Kossakowski

Maria Sanguszek

Krzyszyna

Aleksander + 1845, senator woj.
x Anna Tyszkiewicz + 1867 x Izabela Mostowska

August + 1867
x Aleksandra Potocka

Stanisław

Natalia + 1830
x H.Sanguszek

Maurycy + 1834
x Ludwika z Bobrów

Inne linie Potockich:

Teodor + 1738, biskup chełm., syn Pawła

Mikołaj Bazyli + 1782, st.kaniowski, syn Stefana

Mikołaj + 1651, hetm.w.kor., syn Jakuba

Marianna, córka Jana, żona Michała Szymanowskiego

Uwaga: podkreślone imiona osób
których portrety znajdują
się w zb. wilanowskich

LUBOMIRSCY

Sebastian + 1613, kasztelan wojnicki

Stanisław + 1649
woj. i st. krakowski

Krzyszyna x Stanisław
Konieczpolski, kaszt. krak.

Aleksander Michał + 1677
st. sandomierski
x Helena Tekla Ossolińska

Jerzy Sebastian + 1667
hetman w. kor.

Konstanty Jacek + 1663
st. sandecki

Stanisław Herakliusz + 1702
marszałek w. kor.

Aleksander Michał + 1675
st. perejasł. i sandecki

Hieronim August + 1706
hetman w. kor.
x Konstancja Bokum

Krzyszyna x Feliks
Kazimierz Potocki

Franciszek Sebastian
+ 1699, st. olsztyński

Jerzy Dominik + 1727
woj. krakowski

Elżbieta + 1729
x Adam Sieniawski
het. w. kor.

Franciszek
+ 1721
gen. w. kor.

Jerzy Aleksander + 1735
woj. sandecki

Anna x Franciszek
Wielopolski
woj. krakowski

Jerzy Ignacy
+ 1753
chor. w. kor.

Jan Kazimierz
+ 1736
st. bolimowski

Aleksander Jakub
+ 1772
gen. wojsk sask.

Antoni Benedykt + 1761
miecznik koronny

Teodor + 1745
woj. krak.

Józef + 1732
woj. czernich.

Kacper + 1780

Antoni + 1782
kaszt. krak.

Stanisław + 1793
woj. braciawski

Franciszek + 1812
podk. w. kor.

Stanisław + 1783
x Izabela
Czartoryska

Marianna x Prot
Potocki, woj.
kijowski

Izabela
x Ignacy
Potocki

Julia
x Jan
Potocki

Franciszek Ksawery
+ 1819
x Antonina Potocka
x Teofila Rzewuska

Józef + 1817
kaszt. kijowski
x Ludwika
Sosnowska

Aleksander + 1808
kaszt. kijowski
x Rozalia Chodkiewiczówna

Aleksandra
x St. Kostka
Potocki

Konstancja
x Seweryn
Rzewuski

Elżbieta
x Cetner

1. Stanisław Rewera Potocki (1579 - 1667), pradziad St. K. Potockiego
Nieokreślony malarz, XVII w.
Fot. B. Sereżyńska.

2. Anna Mohylanka (zm. 1666), prababka St. K. Potockiego.
Malarz francuski, XVII w.
Fot. B. Sereżyńska

3. Antoni Stanisław Szczuka (1654 - 1710),
pradziad St. K. Potockiego. Malarz polski,
2 ćw. XVIII w.
Fot. B. Seredyńska.

4. Stanisław Kański (zm. 1728), dziadek St. K. Potockiego ze strony
matki. Louis de Silvestre, I ćw. XVIII w.
Fot. B. Seredyńska.

światność i starodawność rodzin oraz ich znaczenie dla losów szlacheckiej Rzeczypospolitej. Już dawny trzon tej galerii, ukształtowany dzięki działalności Stanisława Kostki Potockiego, potwierdza rodowy charakter zbioru portretów. Choć brak jest podstawowych dokumentów, wynika on jasno nawet z niekompletnych spisów i relacji. Jedną z nich, Łukasza Gołębiowskiego, zawartą w jego Opisaniu statystycznym miasta Warszawy z 1826 r.^{11/}, wykazuje, że już wtedy w skład tej kolekcji wchodziły portrety najlepsze pod względem artystycznym i najbardziej ciekawe z uwagi na dobór portretowanych osób, a mianowicie - obok podobizn królów, hetmanów i słynnych Polaków, także bardzo licznie reprezentowane wizerunki kolejnych właścicieli Wilanowa i ich rodzin. Można przyjąć, że zbiory Stanisława Kostki Potockiego, jakie znajdowały się w jego warszawskim pałacu, w połączeniu ze zbiorami przejętymi z Wilanowa, liczyły łącznie około 200 portretów.

Już w tym czasie rozpoczęło się w pełni świadome gromadzenie pamiątek rodzinnych, a przede wszystkim portretów, skutkiem czego do wilanowskiej kolekcji trafiały obrazy z różnych rezydencji rodzinnych, a także rodzin spokrewnionych. Obok odgrywającej czołową rolę rodziny Potockich, wymienić tu trzeba przede wszystkim Lubomirskich, najbliższą z nimi skoligaconych.

Linie rodową portretów Potockich, jakie znajdują się od dawna w Wilanowie, rozpoczynają wizerunki Stanisława Revery Potockiego i jego żony, Anny Mohylanki /il.1 i 2/. Szereg portretów ukazuje nam zarówno przodków Stanisława Kostki, jego najbliższą rodzinę, braci i ich żony, osoby z nimi spokrewnione, jak również ich dzieci i wnuki. Ukazana jest również linia rodowa ze strony matki, świadcząca,

^{11/} Ł. G o ł ę b i o w s k i, Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy, Warszawa 1826, s.231.

że pradziadkiem Stanisława Kostki był Antoni Szczuka/il.3/, sekretarz Jana III Sobieskiego. W porównaniu z portretami osób spokrewnionych "po mieczu" liczba krewnych "po kądzieli" jest znacznie skromniejsza: jednym z nielicznych tego przykładem jest portret J.St.Kątskiego /il.4/. Że była to orientacja celowa, mająca za zadanie ukazać świetność przede wszystkim męskiej linii rodu, jako głównego kontynuatora tradycji rodzinnych, świadczy też informacja, jaką znajdujemy w Złotej księdze szlachty polskiej^{12/}; czytamy tam, że Album Willanowski, jaki ukazał się w 1887 r. /również 10 lat po Albumie Skimborowicza i Gersona/, nakładem znanej nam już Aleksandry Potockiej, to "litografowany rodowód Potockich, gałęzi magnackiej, w męskim pogłowiu z opuszczeniem niewiast i linii wygasłych".

Sporządzony natomiast przez Aleksandrę Potocką i również znany nam już Inwentarz, będący w zasadzie katalogiem, zawiera informację o wizerunkach najstarszej generacji Potockich, wywodzących się z Radzyna. Warto więc przypomnieć, że dobra Radzyna podlaskiego w końcu XVII w. należały do Antoniego Szozuki, a drogą małżeństwa jego wnuczki - Marii Kątskiej z Eustachym Potockim przeszły w ręce tegoż rodu. Po ich śmierci w 1768 r. pałac, przeżywający wówczas swój rozkwit, został sprzedany Annie z Zamoyskich Sapieżyńskiej i wtedy właśnie, likwidując sprawy rodziców, Stanisław Kostka przejął prawdopodobnie radzyński zespół obrazów. Te portrety prapradziada Stanisława Kostki - t.j. Rewery Potockiego, pradziada Szczuki, oraz ojczystego dziada Jerzego Potockiego - "panów na Szczuczynie i Radzynie" - zostały wraz z resztą najdawniejszych wizerunków rodu zachowane w Wilanowie do dnia dzisiejszego, z wyjątkiem dwóch zaginionych.

12/ T. Ż y c h l i ń s k i, Złota księga szlachty polskiej, t.XIV, Warszawa 1892, s.73.

W podobny sposób powiększyły galerię wilanowską obrazy pochodzące z warszawskiego pałacu Lubomirskich. Wymienione w inwentarzu tego pałacu w 1781 r., już w 3 lata później znalazły się w posiadaniu naprzód Ignacego, a potem Stanisława Potockiego^{13/}. W ten sposób w 1802 r. około 25-ciu portretów królewskich i magnackich wzbogaciło również galerię i zdobią ją do dnia dzisiejszego, jak m.in.: Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Jana Kazimierza, Władysława IV i Marii Ludwiki Gonzaga, a także członków rodziny Czartoryskich i Lubomirskich.

Inny rodowy ciąg portretów rozpoczyna się od Sebastiana Lubomirskiego /il.5/ i poprzez Stanisława Herakliusza - ojca Elżbiety Sieniawskiej, prowadzi do właściciela Wilanowa, marszałka wielkiego koronnego, Stanisława. W powiązaniu z tą linią wysledzić można bez trudu powiązania niejako drugiego stopnia: tak np. bratanek Elżbiety Sieniawskiej, Stanisław Lubomirski, był zarazem mężem jej wnuczki, Izabeli Czartoryskiej. Listę protoplastów rodziny Lubomirskich powiększyły trzy cenne portrety, pochodzące z Wiśnicza: wymienionego już założyciela rodu, kasztelana wojnickiego - Sebastiana, jego syna - Stanisława /il.6/, wojewody krakowskiego, oraz wnuka - Jerzego Sebastiana.

Jest bardzo prawdopodobne, że w kolekcji Stanisława Kostki znalazły się również portrety pochodzące z Opola lubelskiego i Buczacza. Można je jednak zidentyfikować dopiero na podstawie znanego nam już inwentarza-katalogu pió-

13/ Inwentarz różnych rzeczy w Pałacu J.O. Kieżney Iemci Izabelli Lubomirskiej przeciw Pałacu IWW Ogóńskich Kaszt. Will: stojącym, znajdujących się. Spisany Rⁿ 1781 /marzec/. AGAD, AGWil., Anteriora 174. Por. B. M a j e - w s k a - M a s z k o w s k a, Warszawska siedziba Stanisława Lubomirskiego, /w: 7 Muzeum i twórca. Studia z historii sztuki i kultury, ku czci prof. dra St. Lorentza, Warszawa 1969, s. 398, oraz t e j ż e Mecenat artystyczny, o.c., s. 137 i przypis 41.

ra Aleksandry Potockiej. Między innymi portret właściciela Buczacza, Mikołaja Potockiego, wraz z portretem Eustachego, ojca Stanisława Kostki /il.7/ oraz kilkoma innymi wizerunkami, jakie znajdowały się w tej rezydencji, wzbogaciły rodową kolekcję Potockich.

Zbiór portretów nie uległ w końcu XIX w. specjalnej zmianie, choć cały zespół malarstwa znacznie wzrósł w tym okresie i obejmował około 940 obrazów. Tę liczbę, która zamyka historyczną kolekcję malarstwa, potwierdza z małymi zmianami ostatni dostępny dokument, t.zw. Spis i szacunek dzieł sztuki, pochodzący z 1932 r.^{14/}, a więc z okresu, w którym właścicielami pałacu byli już Branickcy.

Wiadomo jednak, że w 1924 r. galeria została powiększona dzięki zespołowi obrazów przekazanych z Rosi, co stanowi przedmiot oddzielnych rozważań. Tak więc ostatecznie, u progu drugiej wojny światowej cały zbiór malarstwa w Wilanowie obejmował w przybliżeniu ok.1200 obrazów, a w tym 480 portretów osobistości polskich. Straty wojenne z kolekcji historycznej, łatwej do odróżnienia ze względu na starą numerację oraz częste oznakowanie herbem Piława, obejmują ok.350 zaginionych obrazów, w tym ok.50 portretów. W liczbie tej znalazły się niestety m.in. portrety Izabeli Lubomirskiej i Stanisława Kostki Potockiego, malowane przez Angelikę Kauffmann, oraz portret Aleksandry Potockiej, wykonany przez Annę Rajecką /il.8/.

Dotychczasowy stan badań dowodzi, że wilanowska galeria portretów nie jest zbiorem przypadkowym, a jej świadomie określony program kolekcjonerski pozwala wyodrębnić trzy grupy portretów: królewskich /od Anny Jagiellonki i Stefana Batorego do Stanisława Augusta Poniatowskiego/,

^{14/} Spis i szacunek szczegółowych dzieł sztuki i zabytków stanowiących Muzeum Wilanowskie [...], 1932. AGAD, AGWil., Zarząd Muz.w Wil.187 /ODN Wil., M.Zr.142/.

5. Sebastian Lubomirski (ok. 1546 – 1613), pradziad Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej. Nieokreślony malarz (wenecki?), 3 ćw. XVI w.
Fot. B. Seredyńska.

6. Stanisław Lubomirski (1583 - 1649), syn Sebastiana. Malarz polski, po 1621 r. (data bitwy pod Chocimiem).
Fot. Z. Błażejewska.

7. Eustachy Potocki (ok. 1720 - 1768), ojciec St. K. Potockiego.
Malarz polski, 2 poł. XVIII w.
Fot. B. Sreedyńska.

8. Aleksandra z Lubomirskich Potocka (1758 - 1831),
żona St. K. Potockiego. Anna Rajewska, sygn. i dat. 1789
(zaginiony).
Repr. B. Sreedyńska.

słynnych Polaków /w ich liczbie m.in. Chodkiewicza, Jabłonowskiego, Koniecpolskiego oraz Krasickiego, Staszica, Niemcewicza/ i ciąg portretów kolejnych właścicieli Wilanowa, poczynając od Sobieskich oraz osób z nimi spokrewnionych i spowinowaconych.

Przegląd tego ostatniego zespołu upoważnia do kilku wniosków. Przede wszystkim mamy do czynienia z celowo zapoczątkowanym i celowo uzupełnianym zbiorem ilustrującym genealogię kilku wybitnych rodów arystokratycznych, związanych z wilanowską rezydencją. Genealogiczna orientacja tej kolekcji była wiernym odzwierciedleniem zarówno zainteresowania dziejami własnego rodu, jak i jego różnorodnych powiązań rodzinnych; ujawnia też ona dążność kolejnych kolekcjonerów do utrwalenia w narodowej tradycji ważnej roli, jaką odegrali przedstawiciele tych rodów. W ten sposób malarzski rodowód właścicieli pałacu - jako jeden z elementów tryptyku, w skład którego weszli też wybitni królowie i wybitni rodacy - spełniać miał określone zadanie, t.j. ukazać pochodzenie zarówno rodzinnej, jak i rodzimej kultury oraz jej znaczenia dla narodu.

Tego rodzaju zasada doboru portretów wywarła widoczny wpływ na artystyczny charakter całej galerii. Z jednej strony niewątpliwie obniżyła jej poziom artystyczny, skoro - co jest szczególnie widoczne w wizerunkach najstarszej generacji - liczono się przede wszystkim z pozycją osoby, a nie z poziomem portretującego artysty; aby się o tym przekonać, wystarczy spojrzeć na pochodzące z Buczacza portrety Potockich, a wśród nich ojca Stanisława Kostki, Eustachego /il.7/. To samo dotyczy wizerunków Lubomirskich, pochodzących z Opola lubelskiego. Zarówno one, jak i inne, dość zresztą liczne w Wilanowie, wzorowane były na drezdeńskim prototypie bohaterskiego wodza, zakutego w zbroję i przypominającego królewskie wizerunki Augusta II /il.9/.

Z drugiej strony stwierdzić trzeba, że większość tych portretów posiada zadowalające lub nawet wysokie walory artystyczne, gdyż wykonawcami ich byli nie rzadko malarze znani i cenieni zarówno w kraju, jak i za granicą. Pomijając dumę właścicieli Wilanowa - konny portret twórcy galerii, Stanisława Kostki Potockiego, jaki namalował Jacques-Louis David - spotykamy nazwiska dobrych malarzy polskich lub związanych z ówczesną polską kulturą artystyczną, jak np. w grupie obrazów siedemnastowiecznych: Trycjusz, Szymonowicz-Siemiginowski, Strobel; w największym zaś zespole portretów osiemnastowiecznych: Bacciarelli, Tokarski, Wojniakowski, Kucharski /il.10/ oraz z malarzy cudzoziemskich, których dzieła zdobią dziś galerie państw europejskich: Marteau, Batoni, Roslin, Lampi, Grassi, Angelica Kauffmann. Nie można tu oczywiście pominąć znanego nam wszystkim całego szeregu portretów twórców nieznanych, lecz z punktu widzenia sztuki - wybitnych.

Jakość galerii portretów stawiała się w miarę ich ilościowego wzrostu nieodłączną częścią składową historii narodu, który u schyłku XVIII w. utracił niepodległość. Gdy zaś zagrożenie narodowego bytu okazało się coraz bardziej widoczne, Stanisław Kostka Potocki otworzył w 1805 r. bramy swej galerii, udostępniając zbiory publiczności. Kiedy po dwóch kolejnych powstaniach przetrwanie narodu było coraz bardziej zagrożone, wilanowska galeria spełniała nadal swe ważne zadania. Ciągłe będąc - jak powiedziała by Słowacki - "świećcościami dawnych przodków świetna", realizowała naczelny cel, przyświecający jej założycielowi, który dobrze wiedział do czego zobowiązuje go, nie tylko tytuł właściciela Wilanowa, lecz przede wszystkim zaszczytna funkcja ministra oświecenia publicznego.

To też, kiedy w 1877 r. Wojciech Gerson przypominał w "Albumie" wilanowskim napis widniejący nad wejściem do ga-

lerii: "Praebent non prohibent" - zaopatrzył go w komentarz ujawniający intencje fundatora i jego spadkobierców: "bardzo piękne wyrazy te, zakończając napis nad wnijściem do galeryi obrazów, gościnnie zapraszają do jej wnętrza, zapraszają nie bez celu; światły umysł ministra oświecenia publicznego Stanisława Potockiego nie był skłonny do bezcelowej deklamacyi. Spadkobiercy Stanisława Potockiego, jak napis mówi - czcząc wolę jego, utrzymują i rozszerzają zbiory przystęp do nich otwierając - z tem samem przekonaniem o ich pożyteczności; zapraszają słowami napisu, bo wiedzą to jasno i mają przekonanie, że zbiór, którego dopełnieniem starannie się zajmowali, może zwiedzającym go przynieść istotny pożytek"^{15/}.

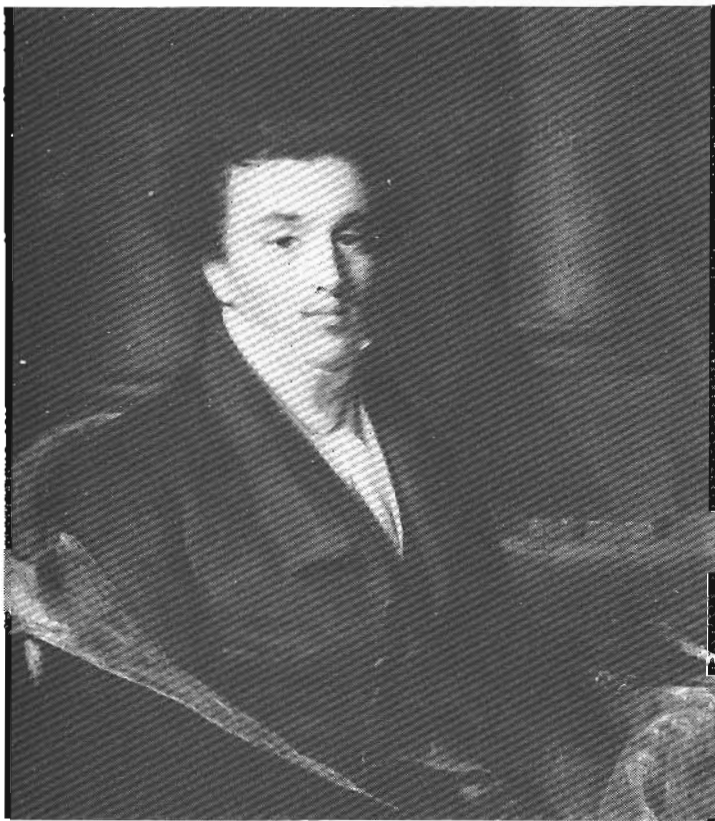
I tak, malowana historia rodu wtopiła się w rzeczywistą historię rodu.

9. Jerzy Lubomirski,
woj. sandomierski (zm. 1735).
Malarz nieokreślony (drezdeński?),
I poł. XVIII w.
Fot. B. Seredyńska.

10. Ignacy Potocki (1750 - 1809), brat St. K. Potockiego.
Aleksander Kucharski (?), ok. 1786.
Fot. B. Seredyńska.

11. August Potocki (1803 - 1867), wnuk St. K. Potockiego.
Johann Ender (?), ok. 1826.
Fot. Z. Błażejewska.

12. Aleksandra z Potockich Potocka (1818 - 1892).
żona Augusta Potockiego. Wg sygnatury: Emilia
Duksza Dukszyńska, 1887.
Fot. B. Seredyńska.